

би; перед, слово М. Антоновича; додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. Київ: Либідь, 1993. 592 с.

References

1. Verstyuk, V. F. (1997). The Ukrainian Central Rada: K.: Nauk, dumka [in Ukrainian].
2. Grushevskiy, M. S. (1994). From the history of religious thought in Ukraine. K.: Ly'bid [in Ukrainian].
3. Zhulyns`kyj, M. G. (2010). Nation. Culture. Literature: national-cultural myths and ideological and aesthetic quest. K. : Nauk, dumka [in Ukrainian].
4. Rubl`ov, O. S. (1999). Ukrainian Liberation Contest: 1917-1921. Ukrayina kriz viky. K. : Al`ternaty`vy [in Ukrainian].
5. Tolochko, O. P. (1998). Kievan Rus. K. : Al`ternaty`vy [in Ukrainian].
6. Ukrainian culture. (1993). K.: Lybid [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.03.2019 р.

DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.1.2019.179688>
УДК 316.733(477)

Струтинський Богдан Дмитрович
здобувач Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв

МЕНТАЛЬНО-ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Мета дослідження – проаналізувати роль ментальних цінностей як національно-культурних ідентифікаторів в динаміці глобалізаційних процесів сучасності. **Методологія** роботи включає застосування культурологічного, аксіологічного методів для з'ясування сутності ментальних цінностей в контексті глобалізаційної проблематики; аналітичний – для дослідження перебігу глобалізаційних процесів з огляду на різноспрямовані вектори заломлення відповідно до етнонаціонального середовища. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше виокремлено категорію ментально-ідентифікаційних цінностей як маркера національно-культурної ідентичності в умовах глобалізації, що визначають ядро ідентифікаційної етнокультурної моделі. **Висновки.** В результаті проведеного дослідження виявлено, що ментально-духовні цінності народів не повинні конкурувати з новітніми цінностями, що визначаються технологізованими і універсалізованими зразками культури, а культурні зразки, опосередковані глобалізаційним культурним контекстом, не повинні «розмивати» етнонаціональні цінності та сформовані на їхній основі культурні ідентичності. Гомогенізована культура на сьогодні є рівноправним учасником діалогу культур. На вирішення проблем з формування основ культурного діалогу та толерантності повинна бути спрямована робота держави на засадах виховання дружнього ставлення до інших культур, розвитку різних форм міжкультурного обміну, але за обов'язкової умови наголошення на збереженні етнонаціональної ідентичності та культурної специфічності в умовах глобалізаційної трансформації. При цьому також варто враховувати, що для багатьох представників етнонаціональної більшості визнання прав соціокультурних меншин теж стає проблемою ціннісного вибору.

Ключові слова: культура, глобалізація, міжкультурний діалог, гомогенізована культура, етнокультурні цінності, ментальні цінності, національно-культурна ідентичність.

Струтинський Богдан Дмитрович, соискатель Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Ментально-идентификационные ценности в условиях глобализационных трансформаций

Цель исследования - проанализировать роль ментальных ценностей как национально-культурных идентификаторов в динамике глобализационных процессов современности. **Методология** работы включает применение культурологического, аксиологического методов для выяснения сущности ментальных ценностей в контексте глобализационной проблематики; аналитический - для исследования течения глобализационных процессов, учитывая разнонаправленные векторы преломления в соответствии с этнонациональной средой. **Научная новизна** заключается в том, что впервые выделена категория ментально-идентификационных ценностей как маркер национально-культурно-идентичности в условиях глобализации, определяющие ядро идентификационной этнокультурной модели. **Выводы.** В результате проведенного исследования выявлено, что ментально-духовные ценности народов не должны конкурировать с новейшими ценностями, которые определяются технологизованными и универсализованными образцами культуры, а культурные образцы, опосредкованные глобализационным культурным контекстом, не должны «размывать» этнонациональные ценности и сформированные на их основе культурные идентичности. Гомогенизированная культура сегодня является равноправным участником диалога культур. На решение проблем по формированию основ культурного диалога и толерантности должна быть направлена работа государства на основе воспитания дружественного отношения к другим культурам, развития различных форм межкультурного обмена, но при обязательном условии сохране-

ния этнонациональной идентичности и культурной специфичности в условиях глобализационных трансформаций. При этом также следует учитывать, что для многих представителей этнонационального большинства признание прав социокультурных меньшинств тоже становится проблемой ценностного выбора.

Ключевые слова: культура, глобализация, межкультурный диалог, гомогенизированная культура, этнокультурные ценности, ментальные ценности, национально-культурная идентичность.

Stroutinsky Bogdan, Applicant of the National Academy of Cultural and Arts Management

Mentally identifiable values in the conditions of globalization transformations

The purpose of the research is to analyze the role of mental values as national and cultural identifiers in the dynamics of globalization processes of our time. **The methodology** of work involves the use of culturological, axiological methods to clarify the essence of mental values in the context of globalization issues; analytical - for the study of the globalization processes taking into account the various directional refraction vectors in accordance with the ethno-national environment. **Scientific novelty** is that for the first time the category of mental-identifying values as a marker of national-cultural-identical in the conditions of homalization, which determine the core of the identification ethno-cultural model, is distinguished. **Conclusions.** As a result of the study, it was discovered that the spiritual and spiritual values of peoples should not compete with the newest values that are determined by technologized and universalized cultural models, and cultural patterns that are apocryphalized by a globalized cultural context should not "erode" ethnonational values and cultural identities formed on their basis. Homogeneous culture today is an equal participant in the dialogue of cultures. The work of the state on the principles of fostering a friendly attitude towards other cultures, the development of various forms of intercultural exchange, but a mandatory condition for the preservation of ethno-national identity and cultural specificity in the conditions of globalization transformation should be directed at solving problems of forming the foundations of cultural dialogue and tolerance. It should also be borne in mind that for many representatives of the ethnic majority, the recognition of the rights of socio-cultural minorities also becomes a problem of value choice.

Key words: culture, globalization, intercultural dialogue, homogenized culture, ethnocultural values, mental values, national and cultural identity.

Актуальність теми дослідження. Досить помітним явищем за останні сто років стала глобалізація культури на основі колосального зростання культурного обміну між країнами, розвитку індустрії масової культури, нівелювання смаків і пристрастей публіки тощо. Цей процес супроводжується стиранням національних особливостей літератури і мистецтва, інтеграцією елементів національних культур у сформовану загальнолюдську культурну сферу.

Глобалізація культури проявилася також відображенням космополітизації буття, мовної асиміляції, поширенням англійської мови як глобального засобу спілкування та інших процесів. У цьому аспекті відбувається дедалі зростаюче домінування у світовому масштабі англійської мови, поширення масового туризму, уніфікація музичної культури, культурна експансія Голлівуду тощо. Ці феномени набувають загальносвітової значущості. У результаті у свідомості людей переплітаються пласти різних культур, внаслідок чого національні держави в загальносвітовому культурному потоці починають відігравати досить обмежену роль.

Крім того, глобалізація сприяє прискоренню процесу соціодинаміки культури, під впливом якої різко зростають темпи виробництва, поширення та споживання культурних цінностей. Час циклу обернення культури різко скорочується, що призводить до збільшення обсягу інформації, яку отримує індивід, до розширення його світогляду та підвищення інтелектуального рівня.

Водночас ні в кого не викликає сумніву теза про те, що глобалізація сприяє стрімкому поглибленню культурної нерівності між країнами і народами. Так, саме глобалізація поглибила відмінності в темпах культурного розвитку країн-лідерів та країн-аутсайдерів. Якщо раніше показники їх культурного розвитку наближалися до середньої позначки, то тепер сподівання на те, що останні зможуть наздогнати розвинені країни, практично зникає.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематиці глобалізації присвячені роботи ряду зарубіжних та вітчизняних дослідників: У Бека, Д.Белла, З.Бжехінського, С.Хантінгтона, М.Кастельса, Л.Бевзенко, О.Удовика, В.Горського, Б.Парахонського та ін.

Мета дослідження – проаналізувати роль ментальних цінностей як національно-культурних ідентифікаторів в динаміці глобалізаційних процесів сучасності

Виклад основного матеріалу. Розходження у темпах культурного розвитку з кожним роком стають все помітнішими, провокуючи зростання націоналізму, шовінізму, ксенофобії, створюючи передумови для виникнення радикального екстремізму, в основі якого, зокрема, уявлення про власну провідну роль у культурному розвитку, втрачену у результаті культурної експансії, тривалий час здійснюваної країнами, які належать до іншої, більш розвиненої у цивілізаційному плані, культурної системи.

Глобалізація реанімувала принцип європоцентризму, неспроможність якого була виявлена і почасти доведена ще представниками європейського Просвітництва. Згідно з їх думкою, автори досліджень, що ґрунтуються на цьому принципі, стають апологетами західної цивілізації і втрачають здатність до об'єктивного сприйняття та обґрунтованого оцінювання складних процесів, які розгортаються у духовній сфері життя західних, а згодом і не західних суспільств.

Хоча сам термін європоцентризм (також прийнятний варіант - євроцентризм), на думку деяких дослідників, є позитивно забарвленим, оскільки з ним пов'язують всебічний процес впровадження різного роду інновацій. Загалом він передбачає, що процеси модернізації неминуче призведуть до конвергенції «транзитних суспільств» та їх інтеграції на основі культурних, політичних, соціальних стандартів, характерних для сучасної євроатлантичної цивілізації. Щоправда, у XXI ст. цей термін набув виражених анти-європоцентристських конотацій (Т. Айзатулін, С. Кара-Мурза, І. Тугаринов) [4, 89].

Російський дослідник модернізації О. Ким у праці «Терія модернізації: між євроцентризмом та множиною «модерностей» продовжує, що загалом у теоретичних аспектах євроцентризм (як і теорія модернізації) став підґрунтям різноманітних концепцій вестернізації, а сама парадигма вестернізації надовго стала ключовою у поясненні історії та перспектив розвитку неєвропейських країн, країн «третього світу» [4, 90].

Глобалізація також загострює як міжнаціональну, так і міжрегіональну конкуренцію. Більше того, відбувається швидка глобалізація самої конкуренції, перш за все на інформаційному та фінансовому ринках. При цьому глобалізація не турбується про рівність умов такої конкуренції. Глобальна конкуренція безкомпромісна і дедалі більше набуває монопольного характеру. Глобалізація абсолютно байдужа до того, наскільки рівномірно триває процес прискорення економічного і соціокультурного розвитку, про що можна судити за тим фактом, що цілі держави і соціальні верстви з процесу глобалізації випали і навряд чи коли-небудь стануть його активними учасниками.

Принагідно зазначимо, що у відповідь на всі перераховані глобалізаційні виклики, а також на тенденцію до формування культурно-монополярного світу, посилюється процес диференціації локальних цивілізацій як культурно-історичних ареалів. На думку низки дослідників, сьогодні можна виділити 12 локальних цивілізацій (хоча є й інші варіанти класифікації): «чотири західних (західноєвропейська, східноєвропейська, північноамериканська, латиноамериканська), п'ять східних (японська, китайська, індійська, буддистська, мусульманська) і три змішаних (євразійська, африканська, океанічна)» [2, 19].

Процес глобалізації породжує широке коло проблем, пов'язаних з різними сферами трансформації суспільного життя. Нині більшість дослідників дедалі частіше переорієнтовують увагу з економічної, політичної та інших складових глобалізації на культурну, акцентуючи увагу на зростанні культурної експансії, уніфікації національних культур, перетворенні масової культури в її американізованому (вестернізованому) варіанті на домінуючий у сучасному світоустрої тип культури. Така увага пояснюється змінами у структурі свідомості більшості представників різних культур, які в міру розширення і поглиблення глобалізаційних процесів почасти починають не лише втрачати розуміння актуальності власної культурної ідентичності, а й забувають, що саме зрушення в процесах самоідентифікації можуть найбільш негативно вплинути на трансформаційні процеси. Останні пов'язані з проблемами відчуження, негативними соціокультурними зрушеннями, зниженням культурного рівня не лише кожного окремого представника національно-культурної спільноти, а й всього населення відповідної країни як окремішньої культурної спільноти. Так, українська дослідниця національної ідентичності в умовах глобалізації Г. Ковальова наголошує, що основні зміни у сучасному суспільстві визначені антиноміями «між універсальними глобальними цінностями та вимогами зберегти власну самобутність». На думку дослідниці, «глобалізація прагне розчинити національну ідентичність у глобальних процесах демократизації, становлення інформаційного суспільства, ущільнення часу і простору, релятивізації цінностей, виникнення глобальної культури, що призводить до кризи ідентичності як протиріччя між прагненням зберегти цілісність особистості й сучасною розмаїтістю суспільних відносин» [5, 18].

Протягом століть, як слушно зазначає видатний український дослідник, культуролог С.Кримський, у нашій країні формувалася і склалася самобутня духовна цивілізація. Її високі духовно-моральні цінності, найбільш повно розкриваються у християнській етиці, працелюбності, доброчинності, взаємодопомозі і самоврядуванні, у тій структурі буття, де духовні мотиви життя домінували над матеріальними, де метою життя були не речі та боротьба за володіння ними, тобто не споживання, а самовдосконалення душі. Саме ці духовні форми буття пронизують все історичне життя українського народу і саме вони є фундаментом самобутньої української цивілізації [6, 61-70].

У цьому контексті, на нашу думку, на найбільшу увагу продовжують заслуговувати проблеми етнічної, національної та релігійної культурної ідентичності. Останнє й спонукає дослідників не лише знову і знову звертатися до аналізу сучасних глобалізаційних процесів, а й почасти відмовлятися від традиційного розгляду її геополітичних і соціально-економічних проблем. Акцентується увага насамперед на культурологічних проблемах людини, її ідентифікації та самоідентичності, трансформації яких, на наше переконання, власне, і викликали до життя ті процеси, які сьогодні прийнято називати глобалізаційними. Саме людина, перш за все, зміни в її духовно-ментальних цінностях, когнітивній сфері, становлять ядро диспозицій (атитюдів) її поведінки. У диспозиції, у свою чергу, є основною змінно-проміжною ланкою перетворення дедалі зростаючих потреб у мотиви раціональної (а інколи й ірраціональної) поведінки для їх задоволення - основний активно діючий чинник глобалізації та трансформацій культури. Тому дослідження духовних, ментально-ціннісних трансформацій та проблем, пов'язаних із самовизначенням людини в складному і неоднозначному глобалізованому соціокультурному просторі, - без сумніву, повинні перебувати в центрі сучасної культурологічної науки.

У глобальному суспільстві, що формується, для низки націй та етнічних груп виникла реальна загроза втрати своєї культурної самобутності через розмивання базисних (світоглядно-ментальних) цінностей культури, які становлять її ядро. Тому нині глобалізація різко загострила *проблему ідентичності*, поставивши її на перше місце серед тих проблем, які хвилюють не лише науковців, а й політиків, релігійних діячів, митців тощо. Відзначаючи важливість даної проблеми, М. Кастельс наголошує, що головним протиріччям процесу глобалізації є антиномія між соціальною мережею та ідентичністю, мережею і «Я». На його авторитетну думку, люди дедалі частіше не здатні відповісти на питання, до якої культури вони відносяться, не можуть ідентифікувати себе з тією чи іншою соціальною, соціально-професійною групою чи територіальною спільнотою, не кажучи вже про політичну партію чи рух. Їх «Я» все частіше розчиняється серед інших «Я», які орієнтуються на однакову систему цінностей і норм [3].

Суголосною є позиція Г. Ковальової: «Національна ідентичність відповідає на цей виклик глобалізації зростанням національної самосвідомості, набуваючи можливість реконструювати і зберегти власну автентичність у процесі постійного самовідтворення власної причетності до певних структур і спільнот» [5, 18].

Глобалізація поставила людину, позбавлену уявлення про свою ідентичність, перед необхідністю створення нових ідентичностей, зокрема й таких, яких набувають за умови входження до різних релігійних сект, кримінальних спільнот тощо. Так глобалізація тісно сусідує і почасти породжує і супроводжується посиленням безладу, який, у свою чергу, набуває ознак глобального.

Недарма безальтернативним та єдино можливим шляхом відповіді на глобалізаційні виклики в умовах етнокультурного розмаїття, на думку українського дослідника М. Козловця, є шлях до формування в Україні інтегративної моделі національної культури, коли різні етнокультурні ідентичності не самоізолюються, не виштовхують одна одну на периферію, а беруть безпосередню участь у націєтворенні [7, 416].

При цьому масове високотехнологічне виробництво почасти остаточно витісняє форми традиційного виробництва, побуту, сімейних відносин, способів комунікації. Відбувається уніфікація праці, побуту, культурних традицій і національних особливостей, що, у свою чергу, «знеособлює» нормативні системи цінностей національних культур, що відповідають за збереження етносів і народів. Реакцією у відповідь на посилення глобалізації та кризи національної держави є спроби урядів деяких країн ізолюватися від світу ідеологічними, економічними і митними бар'єрами. І в такий спосіб підтвердити суверенітет не лише власної держави, а й власної культурної ідентичності.

У сучасних суспільствах проблема збереження національної культурної ідентичності сприймається по-різному – залежно від особливостей національного менталітету і розуміння рівня загрози його руйнуванню. Наприклад, США, прагнучи до світового панування, не переймаються проблемою власної національної ідентичності, оскільки в Америці «немає проблем з ідентифікацією», як відзначає Ж. Бодрійяр. «Для Америки немає питання про витоки, вона не культивує своє коріння, ... вона не має ні минулого, ні основоположної істини» [1, 150]. Водночас їй вдається на практиці реалізувати універсалістичний принцип «єдність з багатоманіття». Загалом усі дослідники суголосні в тому, що культурна ідентифікація відбувається лише у процесі взаємодії з об'єктом, що володіє іншими, відмінними від суб'єкта характеристиками. Вона актуалізується у ситуації натиску «чужих» цінностей, який використовується як один з методів утвердження глобалізації. Відтак, процеси глобалізації на початку ХХІ ст. актуалізували безліч проблем, що потребують теоретичного вирішення, серед них дедалі щільніше місце, як вже зазначалося, починають займати питання духовно-ціннісної та етнонаціо-

нальної ідентифікації та самоідентичності. Так, ще відомий дослідник соціокультурної динаміки П. Сорокін виокремлював у «структурі соціокультурної взаємодії» три компоненти, які знаходяться в очевидній взаємозалежності: «особистість як суб'єкт взаємодії, суспільство як сукупність взаємодіючих індивідів з його соціокультурними відносинами і процесами та культуру - як сукупність значень, цінностей і норм, якими володіють взаємодіючі особи, сукупність носіїв, які об'єктивують, соціалізують і розкривають ці значення» [8, 218]. Ці компоненти поєднуються в єдине ціле завдяки саме ідентичності, яка розглядається як сукупність уявлень людини про себе і про своє становище в суспільстві. Саме завдяки процесам ідентифікації та самоідентифікації, а також пов'язаними з ними потребами, уявленнями, почуттями, цінностями, намірами, мотивами, і формується ототожнення людиною себе з певними культурними зразками і моделями, поведінково-рольовими функціями, соціальними інститутами, відносинами тощо.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки. Завдання будь-якої національної держави, яка розуміє невідворотність глобалізаційних процесів, – насамперед, зберегти власні ментально-духовні цінності, які становлять ядро її культури. Етнонаціональна ідентичність дійсно потерпає під активним натиском глобалізаційних викликів, що потребує трансформації культури, але із збереженням етнокультурного ядра. Спільна територія проживання та спільне минуле, історична пам'ять, традиції, ритуали, звичаї – все те, що становить основу етнічної та національно-культурної ідентичності народу, сьогодні дедалі частіше опиняється на периферії тих проблем, які повинні вирішувати держави, що потерпають від міграції, насаджування вестернізованих зразків, масовізації та мозаїчності культури тощо. На вирішення проблем з формування основ культурного діалогу та толерантності повинна бути спрямована робота держави на засадах виховання дружнього ставлення до інших культур, розвитку різних форм міжкультурного обміну, але за обов'язкової умови наголошення на збереженні етнонаціональної ідентичності та культурної специфічності, в умовах глобалізаційної трансформації. При цьому також варто враховувати, що й для багатьох представників етнонаціональної більшості визнання прав соціокультурних меншин теж виявляється проблемою ціннісного вибору.

Література

1. Бодрийяр Ж. Америка / пер. с франц. Д. Калугин. СПб: Владимир Даль, 2000. 206 с.
2. Диалог цивилизаций. Повестка дня. Горбачев-Фонд / Сост. общ. ред. М.: ИФ РАН, 2005. 145 с.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура. М.: ГУ ВШЭ, 2000. 607 с.
4. Ким О.В. Теория модернизации: между европоцентризмом и «множеством модерностей». Вестник Томского государственного университета. История. 2012. №1. С.89-94.
5. Ковальова Г.П. Національна ідентичність та її формування в незалежній Україні в умовах глобалізації: культурологічні проблеми: автореф. дис. ... канд культурології. Х., 2010. 23 с.
6. Крымський С. Запити філософських смислів. К.: Видавець ПАРАПАН, 2003. 240 с.
7. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житоми: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. 558 с.
8. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. М.: Политиздат, 1992. 543 с.

References

1. Bodriyyar, Zh. (2000). America. (D. Kalugin, Trans). Saint Petersburg: Vladimir Dal [in Russian].
2. Dialogue of civilizations. Agenda. Gorbachev-Fund. (2005) Moscow: IF RAN [in Russian].
3. Kastels, M. (2000). Information Age: economy, society, culture. Moscow: GU VShE [in Ukrainian].
4. Kim, O.V. (2012). Theory of Modernization: Between Eurocentricism and the «Many Modernities». Vestnik of Toms State University. History, 1 [in Russian].
5. Kovaljova, G.P. (2010). National identity and its formation in an independent Ukraine in the conditions of globalization: cultural problems. Extended abstract of candidate's thesis. X. [in Ukrainian].
6. Krymskyj, S. (2003). Requests for philosophical meanings. Kyiv: Publisher PARAPAN. [in Ukrainian].
7. Kozlovecj, M.A. (2009). The phenomenon of national identity: the challenges of globalization: monograph. Zhytomy: Publisher ZhDU im. I.Franka [in Ukrainian].
8. Sorokin, P.A. (1992). Person. Civilization. Society. Moscow: Politizdat [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 06.02.2019 р.